

Noen tanker om arbeidsløshet og dens følger

Per Sundby

Trots att socialmedicinen ständigt konfronteras med de sociala följderna av arbetslöshet så har man aldrig ägnat frågan någon systematisk uppmärksamhet. Olika undersökningar visar att arbetslöshet leder till ökad fysisk och psykisk sjuklighet. För många blir förtidspensioner en påtvingad sysslolöshet – en dold form av arbetslöshet.

Per Sundby – professor i socialmedicin i Oslo – föreslår att socialmedicinen mer systematiskt skall börja intressera sig för vilka arbetslöshetens sociala konsekvenser är.

Arbetets betydelse

En sosialmedisiner støter stadig på spørsmålet om den betydning arbeidet har. Likevel kan en undre seg over hvor lite dette spørsmål har vært gjenstand for systematisk oppmerksomhet og utforskning. Det er liksom gitt at folks tilknytning til et arbeid er av den aller største betydning for dem, for deres selvaktelse og selvfølelse, for deres status og økonomi, og for deres sosiale tilpasning og daglige trivsel. Erik Lønnroth refererer i Socialmedicinsk Tidsskrift nr. 9, 1979, at amerikanske autoriteter på grunnlag av et stort statistisk materiale i historisk perspektiv kan vise at det å være sysselsatt overhodet er det som bevarer mennesker, og at for mye fritid bryter ned. Dette er i tråd med en nylig utgitt amerikansk rapport som prøver å estimere de sosiale omkostninger av arbeidsløshet i USA i form av

.....
Detta att över huvud taget ha ett arbete är det som bevarar människor – för mycket fritid bryter ned.
.....

de fysiske og psykiske helseproblemer og den kriminelle aggresjon den har skapt. (2) Uten at jeg skal gå god for dens beregninger, går disse ut på at en økning på en prosent i arbeidsledigheten i årene 1940–74 forårsaket en økning på fra 2 % til 6 % i så vidt forskjellige sosiale problemer som selvmord, innleggelser i psykiatriske sykehus, fengslinger, mord, levercirrhose, kardiovaskulær mortalitet og total mortalitet. Der er for så vidt også i tråd med det gamle ord om at lediggang er roten til alt ondt.

Nå kan vi toe våre hender og si at slike erfaringer fra USA angår ikke våre velferdsstater, som mestrer arbeidsledighetsproblemene på en langt bedre måte enn det kapitalistiske Amerika. Likevel, arbeidsledighet er ikke ukjent i våre land, og dens følger er sporadisk omtalt også i nordisk medisinsk presse. I en kasuistisk redegjørelse fra en dansk skadestue for 1976 beskriver Martin Døssing 5 innleggelser provosert av arbeidsledighet, de fleste intoksikasjoner. (3) 3 av de innlagte var selv rammet av denne, mens de to øvrige var familiemedlemmer som var rammet indirekte ved at forsørgeren var blitt arbeidsledig. Døssing angir at arbeidsledighet var avgjørende årsaksfaktor for henvendelse og innleggelse for henholdsvis 1/4 og 1/10 av pasientene i løpet av en halvårsperiode, og hos andre var den også medvirkende. Det synes som den viktigste reaksjonsmåte var utvikling av misbruk av rusmidler. Men Døssing peker også på hvordan tap av arbeid kan skape familiekonflikter. Døssing har sendt inn denne kommentar for å minne legene om at også de må støtte de krefter som arbeider for

.....
Också läkare måste stödja de krafter som arbetar för att säkra en av de mest grundläggande mänskliga rättigheterna, rätten till arbete.
.....

.....

Om arbetslöshet har så stor betydelse för de problem som vi dagligen arbetar med i klinisk socialmedicin, varför är vi då inte uppmärksamma på detta?

.....

sikring av en av de mest grunnleggende menneskerettigheter, retten til arbeid.

J.A.M.A har kommentert den omtalte rapport fra Harvey Brenner i en leder i 1977 med å si at en arbeidsledighet på 7%, 8%, 14% eller 16% ikke bare er isolerte, meningsløse, teoretiske abstraksjoner, men at de indikerer en realitet av menneskelig stress, sykdom og død. (4)

Men dette er også omtrent det en kan finne i medisinsk litteratur om følger av arbeidsledighet. Det lyder merkelig.

Vad gör socialmedisinen?

Dersom arbeidsløshet har slike omfattende følger i form av tilstander og problemer vi til daglig arbeider med i klinisk sosialmedisin, hvorfor er vi da ikke oppmerksomme på dette? Er det fordi vår tankegang og oppmerksomhet er dreiet i andre retninger, eller likefrem fordi vi selv er med å legitimere en økende arbeidsledighet gjennom formidling av ufullstendige, sosiale hjelpetiltak, og derfor nødvendigvis blir blinde for de skadelige følger av det gode vi mener og tror at vi gjør for våre pasienter.

Denne siste selvransakende insinuasjon trenger en nærmere forklaring, ellers virker den altfor kryptisk.

En form av utslagning

Det som har bragt meg til å intesessere meg for følgene av arbeidsledighet er først og fremst depressive reaksjoner og dårlig sosial tilpasning jeg har sett hos unge uføre- (eller førtids-) pensjonister, ja også hos eldre. Dernest hvor vanskelig det faktisk er å lose en pensjonert tilbake til arbeid og en selverberget tilværelse, både fordi han selv er redd og usikker, og fordi det er motstand både i forsikrings-systemet og rehabiliteringen og hos arbeidsgiverne mot å akseptere rollebyttet fra ufør tilbake til arbeid. På den annen side, den som en gang har fulgt

en ung førtidspensjonist på veien tilbake til arbeid og erfart de gode konsekvenser det har hatt for vedkommendes selvfølelse og trivsel, han blir lett etter dette litt mindre entusiastisk når han medvirker til det motsatte, nemlig å førtidspensjonere et ungt menneske. Det fortøner seg lett som å gjøre en ung klient en bjørnetjeneste – som er nødvendig for å sikre hans økonomiske tilværelse – men en tvilsom gjerning rent menneskelig og medmenneskelig. Spesielt gjelder dette når pensjoneringen kommer i stand som følge av en tilstand som arter seg ved mangelfull sosial tilpasning, eller det som verre er, misbruk av alkohol eller andre rusmidler. Pensjonering i disse tilfeller kan lett virke til en permanent sosial utstøtning av vedkommende.

Hittil er det snakket om eventuelle sosiale og personlige skadevirkninger hos unge mennesker som pensjoneres. Berglund har nylig i en artikkel om økende førtidspensjonering i Norden pekt på generelle skadevirkninger av pensjonering i form av øket avhengighet, sosial isolasjon og nedsatt selvfølelse. (1) I Norge har sosialantropologen Cato Wadel i detalj beskrevet hvordan en relativt arbeidsfør, understøttet mann fikk sitt daglige, sosiale liv forstyrret ved det at han var understøttet. (8) Han måtte vise seg syk for å legitimere at han var understøttet samtidig som han ikke var synlig syk med sin lumbago, og således også virket frisk. Han måtte erklære seg villig til å gjøre noe arbeid, samtidig som det å arbeide vakte mistanke om at han i virkeligheten var arbeidsfør. Han måtte gjøre seg interessant ved å skryte av fordums bragder for å vise at han var noe, og kjøpte seg vennskap for å kunne skryte av at han betød noe og var noe. Hans forhold til konen ble problematisk, og han mistet den naturlige fedreautoriteten overfor barna. Denne studie var basert på lang tids daglige samtaler og samvær i dagliglivet, og en må kanskje helt ned på dette planet for å observere effektene av tap av arbeid på den sosiale tilværelse for en som ikke "ser syk ut".

Hvor mange gjelder dette? Norske undersøkelser

.....

Pensjonering kan i vissa fall lätt medverka till en permanent social utslagning.

.....

Man kan anta att förtidspensioneringen döljer en arbetslöshet som är lika stor som de öppet arbetslösa.

i forskjellige områder tyder på at bortimot 40 000 av 150 000 norske uførepensjonister ønsker å arbeide, mens bare halvparten av disse får dette ønsket innfridd i den forstand at de faktisk arbeider noe (6). Hadde en basert disse beregninger også på byforhold, ville tallet vært større. Dessuten begrenses ikke ønsket om å arbeide bare av rent medisinske forhold, men også av psykologiske og opplevelsesmessige. En dansk undersøkelse konkluderer med at når en bruker en vid forståelse av sammenhengen mellom arbeid og uføreskapende lidelse hos en gruppe som var blitt uførepensjonert, kunne en slik direkte sammenheng konstateres for 26 % vedkommende, og med sikkerhet utelukkes bare for 38 % vedkommende. (7) Når dertil over 25 % mente at førtidspensioneringen kom i stand fordi de ikke lenger klarte kravene på arbeidsmarkedet, kan en skjønne at ønsket om å arbeide ikke begrenses av medisinske faktorer, men også av psykologiske og opplevelsesmessige. Ens ønske om å arbeide må nødvendigvis farges av de personlige erfaringer en har hatt med å mestre arbeidet med de ressurser en har, medisinsk/funksjonsmessig og rent arbeidsmessig. Der er nærliggende å tro at mange som kunne ha ønsket arbeid ikke gjør det fordi de har resignert.

En kan altså tro at uførepensjoneringen kan skjule en latent arbeidsledighet som i alle fall i Norge når opp mot det antallet som er registrert som arbeidsledige, om ikke i arbeidsvolum så i alle fall i antall personer. Dessuten vet en at det hersker stadig tvil om hvor stor den reelle arbeidsledighet er i forhold til den registrerte. Alle er enige om at den er atskillig større, men ingen vet nøyaktig hvor mye større, og mørketallene omfatter særlig unge, ufaglærte og kvinner. Videre vet en at den arbeidsløshet som eksisterer ved siden av et samtidig trangt arbeidsmarked sies å bero på at mange arbeidssøkere er for ustabile og avvikende til å formidles i arbeid. Her kan en også med rette spørre om hva som er

årsak og hva som er virkning.

Har vi med dette antydnet at det i ly av våre velferdspolitiske tiltak skjuler seg mye arbeidsledighet, er neste spørsmål: Hva vet vi om de følger denne har?

Psykiska följder

Edith Ovesen har nylig i en liten bok resymert hva tidligere og aktuelle undersøkelser har kunnet fortelle om personlige og sosiale virkninger av tap av arbeid. (5) De klassiske undersøkelsene fra 1930-årene viste at arbeidsløsheten hadde dyptgripende innflytelse på personligheten. De arbeidsløse fikk et ustabilt følelsesliv som vekslet mellom apati, aggresjon og vanlig ro. De snudde ofte om på natt og dag, og fikk når leilighet bød seg et uhen-siktsmessig stort pengeforbruk, som påkalte andres sinne over deres hoder, særlig når de samtidig søkte understøttelse. De mistet gleden ved tilværelsen, følte seg overflødige og formålsløse, og – hva verre var – følte etter hvert sterk skyld for egen skjebne. De resignerte overfor det å søke arbeid og fjernet seg fra arbeidende kamerater som de følte at de hadde tapt ansikt overfor. Tilværelsen ble meningsløs, innholdsløs, perspektivløs og formålsløs. Den gang ble disse reaksjoner forklart ved at de kom i økonomisk nød som følge av sin arbeidsløshet – fattigdommen ble utnevnt som årsak mer enn tap av arbeid i seg selv.

Imidlertid har en gjenfunnet nøyaktig samme type reaksjoner hos mennesker i 1960-70-årene som da ble arbeidsledige, men nå med kompensasjon for den økonomiske konsekvens av dette i form av arbeidsledighetsunderstøttelse. Det føyes til at den nye arbeidsledighet kan provosere frem familiesplittelse, dels ved at rollene mellom ektefellene forandres, dels ved at generasjonskonflikten forsterkes. Det økende samvær og den uregelmessige døgnrytme provoserer frem fordømmelse og misnøye. Dette rammer unge og ubefestede mer enn

Hamnar man utanför de normer som formas av arbetet kan man också lätt hamna utanför samhällets normer.

Utöver en viss nivå kan psykologisk och social
nöd inte avhjälpas med pengar.

eldre, fordi mangelen på arbeid forstyrrer deres identitetsutvikling og gjør dem mer avhengig av foreldrene på et tidspunkt hvor de burde løsrives fra dem. Et arbeid er en nødvendig, fast verden av vaner, forventninger, mål og regler som gir livet et formål, styrer utviklingen og skaper stabilitet. Det stiller forventninger til en som gjør at en blir tatt alvorlig, har et formål og en verdi, også i andres øyne. Faller en ut av de normene som former seg omkring arbeidet, kan en også lett falle ut av normfellesskapet i sin store alminnelighet. Hvis en utelukkes fra en gruppe, vil en hate den, eller provosere dens normer og verdier. Derfor er tap av arbeid så farlig for selve den grunnleggende sosiale funksjonsevne og tilpasning.

Det er uklart ut fra disse undersøkelser i hvor høy grad det er en indre sammenheng mellom arbeidsløshet – asosialitet og rusmiddelmisbruk. I mer alminnelig reportasjer om den omfattende ungdomsarbeidsledighet som har utviklet seg i Europa i de siste ti årene tas det imidlertid som gitt at denne arbeidsløshet leder til asosialitet, bl. a. fordi den blir et selvforsterkende gruppefenomen i visse byer og strøk. Det beskrives også hvordan den kan inngå i en ond sirkel med de ufullstendige økonomiske støttetiltak som iverksettes mot den. Ut over et visst punkt kan psykologisk og sosial nød ikke avhjelpes med penger, men kan tvert imot i forbindelse med rusmiddelmisbruk snarere forsterkes. Slik kan hjelpetiltakene selv bli et ledd i den onde sirkel arbeidsløsheten innleder. Det kan også få et skjær at tilgjort uvirkelighet over seg om denne arbeidsløshet møtes med tiltak i form av arbeidstilbud som ikke har reell karakter. Erfaringer fra Danmark viser også hvordan de unge arbeidsløse kommer i konflikt med fagorganiserte ved tildeling av arbeid, slik at de lett blir satt i beskjeftigelse i stedet for i arbeid. Av dette følger også at de ikke har mulighet til å utvikle politisk bevissthet eller gruppepress til å endre sine kår.

Viktigt för socialmedisinen

Under trussel om en økende arbeidsløshet som kan utvikle seg som følge av den nye tekniske revolusjon og rasjonalisering som innføring av datateknik gjør mulig, er det viktig å gjenoppfriske disse erfaringer om arbeidsløshetens skadelige følger. De bør representere et alvorlig varsko mot en utvikling som kan gjøre det mulig å løse arbeidsløshetens økonomiske problem, men ikke den eksistensielle. Trykninger kan i denne forbindelse bli stener for brød, for å uttrykke seg i bibelske vendinger. Det har hendt før i historien at omfattende sosiale problemer beroende på mangel på arbeid ikke blir oppfattet under denne synsvinkel, men enten som moralske problemer eller som sykdomsproblemer. Det kan skje at vi tar bind for øynene overfor virkningene av mangel på arbeid, og forklarer de problemer som måtte oppstå derved under helt andre synsvinkler. Fattigdommen i Skandinavia i siste halvdel i forrige århundret ble stort sett oppfattet som noe som var forårsaket av de fattiges uheldige egenskaper, og avhjulpet av dem selv ved at de emigrerte til Amerika. I vår tid med våre mektige omsorgsapparater kan en lett risikere at en slik miljømangel som arbeidsløshet blir fanget opp av en diagnostisk kultur og tilskrevet egenskaper ved ofrene selv. Overfor sosiale problemer av denne natur er det valg av synsvinkel som bestemmer hva en utpeker som årsak og hva som virkning. Dette valg vil være avgjørende for hva en vil gjøre med de vanskelige problemene en her sannsynligvis står overfor, om en vil møte dem med omsorg på individplanet eller med tiltak innen arbeidsmarkedet. I bunn og grunn er dette like mye et avveiningsspørsmål av ideologisk og politisk natur som av rent faglig art. Også i forskningen om sosiale problemer som er forbundet med arbeidsløshet vil de funn en gjør om årsaksforhold være mer bestemt av den måten en stiller problemet

Jag föreslår att socialmedicinen börjar att mer
systematiskt intressera sig för vilken betydelse
som brist på arbete har för en rad av de soci-
ala problem vi dagligen möter

på og de hypoteser en går ut fra, enn av funnene selv.

Jeg vil foreslå at sosialmedisinen begynner å interessere seg mer systematisk for hvilken betydning manglende tilgang på arbeid og/eller tap av arbeid har for en rekke av de sosiale problemer vi til daglig steller med. Kanskje det ville føre til at vi kom til å interessere oss mer for arbeidsmarkedsspørsmål enn for sosialmedisinsk behandling?

LITTERATUR:

1. *Berglind, H.*: Ökande förtidspensionering kan utlösa "välfärdskris" för individ och samhälle. Nord. Med. 94, 258–262, 1979
2. *Brenner, H.*: Estimating the social costs of national economic policy: Implications for mental and physical health, and criminal aggression. Vol. 1. Employment. Pyres no. 5 U. S. Gov. Printing Office, Wash. 1976.
3. *Døssing, M.*: Arbeidsløshet og lægernes ansvar. Ugeskrift for læger 138 (23), 1976, s. 1427–1428.
4. JAMA, May 2, 1977–Vol 237, No. 18. Unemployment and Health. Kommentar til rapport fra H. Brenner.
5. *Ovesen, E.*: Arbejdsløshedens psykologiske følger. Munksgaard, København, 1977
6. *Repstad, P.*: Har trygd – ønsker arbeid. Rogalandsforskning, Rapport nr. 2, 1978
7. *Scocozza, L.*: Lønarbejde eller førtidspension. Roskilde Universitetsforlag, 1977
8. *Wadel, C.*: Now, whose fault is that? The struggle for self-esteem in the face of chronic unemployment. Toronto 1973.

Vårens kurser i friskvård

Vill du ha information om vårens kurser i friskvård? Ring eller skriv till oss och beställ kursprogrammet. Vinterkurserna är tyvärr fullsatta.

Namn

Gatuadress

Postnummer

Postadress

Friskvårdscentrum
Västmannagatan 48, 113 25 STOCKHOLM.
Tel 32 87 47, 32 85 03